

REKONSTRUKCJA PIERWOTNEGO DEKALOGU

Jeden z bardzo starych psalmów babilońskich we wspaniałej formie kreśli nam cierpienia króla Tabiktubela, męża sprawiedliwego, który żali się iż cierpi nieświadomy swej winy. W zadziwiająco drobiazgowy sposób robi ów król rachunek ze swoim sumieniem, ale to nie wyrzuca mu żadnego przekroczenia z licznych religijnych przepisów. Nie mogąc przeto dociec przyczyny zła, jakie nań spadło, pełny szczerzego sceptycyzmu woła nieszczęśliwy król:

*„To co kto za dobre uważa, może być złe przed Bóstwem.
Któż bowiem mógłby wyrozumieć myśli bogów w niebie?
Kto plany boże zgłębić może pełne niejasności?
Gdzież pojęli drogę bożą ludzie ciemni...“ (34-40) ¹⁾.*

Ta sama nieświadomość obowiązków religijnych względem bóstwa była w Egipcie. Egipcjanin bowiem, stając na sądzie pośmiertnym — jak to opisuje księga zmarłych sięgająca w swych najstarszych warstwach czasów budowy piramid — wylicza skrupulatnie całą przedługą litanię zakazów i nakazów ²⁾, a jednak nie zawierały one całokształtu religijnych obowiązków, jak to trafnie zauważa H. Gressman ³⁾.

Ową niemoc poznania wszystkich obowiązków względem bóstwa wyznają i najwięksi z filozofów starożytności. Platon w dialogu z Alcybjadesem (II, 13) tak mówi: „Mamy czekać, aż ktoś przyjdzie i pouczy nas o sposobie, jak mamy zachować się względem bogów i ludzi“.

Takich i tym podobnych skarg moglibyśmy wiele znaleźć w religijnych i filozoficznych utworach starożytności. Nie znajdziemy tylko takiej skargi w religijnych księgach Izraela, w Biblii. Naród ów bowiem otrzymał u zarania swego bytu narodowego pod górą Synaj od swego Boga Jahwy za pośrednictwem Mojżesza kamienne tablice z wypisanymi na nich dziesięcioma słowami „*aszereth haddebârîm*“. Tradycja biblijna określając owe dziesięć słów bożych takimi terminami, jak „*edûth*“ uroczyście ogłoszone prawo — czy

¹⁾ H. Gressmann, Aitor. Texte und Bilder, Berlin 1924, 273 nn.

²⁾ Zob. A. Erman, Die ägyptische Religion, Berlin, 1902, 117; G. Roeder Urkunden zur Religion des alten Ägypten, Jena 1923, 275; H. Gressmann, dz. cyt. 29; W. Szczepański, Egipt, Lwów 1922, 128.

³⁾ Die Schriften des A. T. II, 241.

„berith“ — przymierze, chciała zaznaczyć iż owe „dziesięć słów“ to podstawa i streszczenie całego przymierza. I rzeczywiście cała Tora to tylko komentarz Mojżesza i następnych pokoleń do „dziesięciu słów“ wypisanych na kamiennych tablicach. Także kaznodziejska działalność proroków to nic innego, jak tylko ciągła zachęta Izraelitów do wypełniania woli Jahwy, wyrażonej w owych dziesięciu słowach. Pisma nakoniec biblijne o charakterze sapiencjalnym to też nic innego, jak tylko rozważania bogatych w treść przykazań kamiennych tablic. Symboliczna liczba 10, na jaką tradycja izraelska podzieliła treść tablic kamiennych, wskazuje na przekonanie Izraelitów o jednolitości obowiązków zawartych na tych tablicach⁴⁾.

Różne zagadnienia łączą się z dekalogiem biblijnym. Uczni hołdujący ewolucjonizmowi skrajnemu w Biblii usiłują widzieć w dekalogu nie fundament całego gmachu religii starotestamentowej, ale jedynie jego najbardziej strzelistą wieżycę. Dekalog miałby być nie początkiem religii izraelskiej, ale jej syntetycznym zakończeniem.

Inni uczeni badając dekalog w świetle odnalezionych kodeksów starożytnych narodów, jak Egipcjan, Babilończyków, Hetejczyków, itp. ulegali sugestywnemu działaniu tych kodeksów, uważając dekalog biblijny już to za całkowite⁵⁾, już to za częściowe⁶⁾ naśladownictwo owych pozabiblijnych kodeksów. Porównywanie dokładne tych kodeksów z dekalogiem jest bezsprzecznie pożyteczne, gdyż okazuje słuszność wypowiedzi starożytnego wieszczka Bileama: „Co to za naród? Sam jeden mieszka i między narody się nie zalicza“ (Nr 23, 9).

Ale nie te zagadnienia mają nas obecnie obchodzić, raczej chcemy

⁴⁾ Geneza ujęta jest w 10 toledoth; 10 patriarchów żyło przed i 10 po potopie; Sodomie Bóg przebaczyłby dla 10 sprawiedliwych; 10 plagami chłoczszcze Jahwe Egipt; od Efraima od Jozuego było 10 pokoleń; Mich 1, 10-15 zapowiada karę 10 miastom; wg. apokalipsy Henocha (93 r.) bieg dziejów rozpada się na 10 tygodni; u Mt 25, 1-13 mówi Chrystus o 10 pannach głupich i 10 mądrych; św. Paweł wylicza 10 grzechów, które zamykają drogę do nieba (1 Kor 6, 9); 10 rzeczy nie zdoła Apostoła oderwać od Chr. (Rzym 8, 38); Apok 2, 10 mówi o 10 dniach utrapienia; 10 głów i 10 rogów będzie miał smok, przeciwnik Chrystusa (Tamże 17, 12).

⁵⁾ H. Gunkel, Die orientalischen Literaturen, Göttingen, 1900, 75; O. Procksch, Das nordhebräische Sagenbuch, die Elohimquelle, Leipzig, 1906, 88; R. Kittel, Religion des Volkes Israel, Leipzig 1921, 45.

⁶⁾ H. Gressmann, Mose und seine Zeit, Göttingen, 1913, 478; H. Schmidt Mose und der Dekalog, w: Forsch. zur Relig. u. Lit. des A. und N. Test. N. F. 19. I (1923) 82.

omówić tekst dekalogu i zastanowić się nad zjawiskiem, które uderzyć musi każdego, że istnieją dwa teksty dekalogu różniące się nieco od siebie. W jakiej więc formie otrzymali Izraelici dekalog, czy w takiej, jaką mamy w redakcji księgi Exodus (20, 2-17), czy też w takiej, jaka się znajduje w Deuteronomium (5, 6-18)?

Ze względu na tę okoliczność, iż wyznawcy różnych religii opierających swój stosunek do Boga i bliźniego na dekalogu, odmiennie go dzielą na poszczególne przykazania, dlatego zastanowimy się, jaką powagą naukową cieszy się nasz tradycyjny podział katechizmowy na przykazania.

A następnie, ponieważ w paralelnych miejscach biblijnych o dekalogu istnieją rozbieżności co do porządku następstwa poszczególnych przykazań, zastanowimy się, czy sposób wyliczania przykazań katechizmowy odpowiada temu parządkowi, w jakim usłyszeli „dzieci słów“ Izraelici z ust przedwiecznego Prawodawcy. Oto potrójne zagadnienie, na jakie pragniemy dać odpowiedź.

Zanim jednak przystąpimy do rozstrząsania kwestii, podamy tekst dekalogu w obu jego relacjach:

Ex. 20, 2—17.

2. Jam Jahwe, Bóg twój, którym cię wyprowadził z ziemi Egiptu z domu niewoli.
3. Nie będziesz miał innych bogów oprócz mnie.
4. Nie uczynisz sobie posągu, ani jakiegoś obrazu tego, co jest na niebie w górze, albo na ziemi na dole, albo w wodzie pod ziemią.
5. Nie będziesz się rzucał przed nimi, ani nie powinienes przywieść się do tego, abyś im cześć oddawał, ponieważ ja Jahwe, Bogiem gorliwym jestem, karząc na dzieciach do trzeciego i czwartego pokolenia grzech ojców, którzy Mnie nienawidzą.
6. Okazując zaś zlitowanie aż do tysięcznego pokolenia względem tych, którzy Mię miłują i strzegą przykazań Moich.

Deut. 5, 6—22.

6. Jam Jahwe, Bóg twój, którym cię wywiódł z ziemi Egiptu z domu niewoli.
7. Nie będziesz miał innych bogów oprócz mnie.
8. Nie uczynisz sobie posągu wszelkiego rodzaju tego, co jest na niebie w górze, albo na ziemi na dole, albo w wodzie pod ziemią.
9. Nie będziesz się rzucał przed nimi, ani nie powinienes przywieść się do tego, byś im cześć oddawał, ponieważ ja Jahwe Bogiem gorliwym jestem, karząc na dzieciach do trzeciego i czwartego pokolenia grzech ojców, którzy Mię nienawidzą.
10. Okazując zaś zlitowanie aż do tysięcznego pokolenia względem tych, którzy Mię miłują.
11. Nie będziesz wymawiał imienia Jahwy, Boga twego bez uszanowania

7. Nie będziesz wymawiał imienia Jahwy, Boga twego bez uszanowania, bo nie zostawi Jahwe bez kary tego, który wymawia imię Jego bez uszanowania.

8. Pamiętaj o dniu szabatu, aby go uświęcać.

9. Sześć dni będziesz pracował i będziesz wykonywał wszelkie prace swoje.

10. Siódmy zaś dzień to szabat dla Jahwy, Boga twego; nie będziesz wykonywał żadnej pracy ani ty ani syn twój ani córka twoja ani niewolnik twój ani niewolnica twoja ani bydło twoje ani przychodzień, który jest w bramach twoich.

11. Ponieważ w sześciu dniach stworzył Jahwe niebo i ziemię, morze i wszystko, co w nich jest, dnia siódmego odpoczął, przeto pobłogosławił Jahwe, dzień siódmy i poświęcił go.

12. Czcij ojca i matkę twoją, by długie były dni twoje na ziemi, którą Jahwe, Bóg twój da tobie.

13. Nie zabijaj.

14. Nie cudzołóż.

15. Nie kradnij.

16. Nie dawaj fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu twemu.

17a. Nie pożądaj domu bliźniego twego.

17b. Nie pożądaj żony bliźniego twego ani niewolnika ani niewolnicy ani wołu ani osła, ani żadnej rzeczy, które są bliźniego twego.

bo nie zostawi Jahwe bez kary tego, który wymawia imię Jego bez uszanowania.

12. Zachowuj dzień szabatu, jak ci przykazał Jahwe Bóg twój.

13. Sześć dni będziesz pracował i będziesz wykonywał wszelkie prace swoje.

14. Siódmy dzień to szabat dla Jahwy Boga twego, bo nie będziesz weń czynił żadnej roboty, ty i syn twój i córka twoja, niewolnik i niewolnica twoja i wół i osioł i wszelkie bydło twoje i przychodzień, który jest w bramach twoich, aby odpoczął niewolnik twój i niewolnica twoja, jako i ty.

15. A pamiętaj, żeś był niewolnikiem w ziemi egipskiej i wywiódł cię Jahwe, Bóg twój stamtąd ręką mozną i ramieniem wyciągniętym; przeto kazał ci Jahwe, Bóg twój obchodzić dzień szabatu.

16. Czcij ojca i matkę twoją, jak przykazał ci Jahwe, Bóg twój, by przedłużyły się dni twoje i dobrze ci się powodziło na ziemi, którą Bóg da tobie.

17. I nie zabijaj.

18. I nie cudzołóż.

19. I nie kradnij.

20. I nie dawaj świadectwa obłudnego, przeciw bliźniemu twemu.

21. I nie pożądaj żony bliźniego twego.

22. I nie „pożądaj“ domu bliźniego twego ani pola jego ani niewolnika ani niewolnicy ani wołu ani osła, ani żadnej rzeczy, które są bliźniego twego.

I

Jeśli idzie o odpowiedź na pierwsze wyżej postawione pytanie, w jakiej mianowicie formie otrzymali Izraelici dekalog, to na podstawie słów biblijnych umieszczonych bezpośrednio przed dekalogiem w Ex 20, 1: „I mówił Bóg wszystkie te słowa: jam jest Jahwe, Bóg twój, którym cię wywiódł z Egiptu...” wynikałoby, że miał ów dekalog pierwotny taką formę, jaką ma obecnie w Exodus 20, 2-17. Tak też sądziło wielu starszych egzegetów ⁷⁾, inni jednak temu przeczą ⁸⁾, a wydaje się, że słusznie. Jak bowiem Ewangelisti mimo identycznej formy wprowadzającej przed przytaczaniem mów Chrystusa ujmowali je wiernie tylko co do istotnej treści, nie zaś też wiernie co do słów, jak na to wskazują paralelne ustępy synoptyków, tak też i autor Exodusu mógł tylko przytoczyć wiernie słowa dekalogu co do istotnej jego treści.

Ponadto cały szereg argumentów pozytywnych zda się przemawiać za formą krótszą ogłoszonego przez Jahwę dekalogu a później spisane go na dwóch tablicach kamiennych.

Dekalog miał być normą postępowania dla wszystkich Izraelitów a tego rodzaju normy bywają zredagowane zwyczajnie w formie krótkiej, lapidarnej, by mogły być przez wszystkich łatwo spamiętane. Unika się w tego rodzaju ujęciach zdań uzupełniających, wyrażając tylko to, co jest istotne.

Dekalog ogłoszony przez Jahwę z góry Synaj miał być wryty na kamiennych tablicach. Rycie na kamieniu połączone jest z męczącym trudem. Toteż przy tego rodzaju napisach, o ile to tylko można, unika się rozwlekłości, pisze się jedynie to, co jest konieczne do zrozumienia treści. Jeśli zaś wystarczy w dzisiejszym nauczaniu podawanie dekalogu w formie krótkiej, czemuż to miało by nie wystarczać Izraelitom za czasów Mojżesza?

Dekalog i z tej przyczyny musiał być napisany w formie krótkiej, iż był napisany na pewno na małych tablicach, gdyż według relacji biblijnej Mojżesz sam owe tablice mógł znieść z góry Synaj i przynieść je do obozujących Izraelitów na dolinie (Ex 35, 15).

Dekalog musiał być podany we formie krótkiej i z racji symet-

⁷⁾ F. de Hummelauer, *Comment. in Deut.* (Parisiis 1897) 230; P. Sanda, *Mose und der Pentateuch* AA. IX, 4-5 Münster i. W. 1924) s. 182; F. Kortleitner, *Formae cultus Mosaici cum caeteris religionibus antiqui Orientis comparatae*, 61.

⁸⁾ A. Eberharter, *Décalogue*, art w *Suppl. Vig. Dict.* II, 342. P. Heinisch, *Das Buch Exodus*, Bonn 1934, 166.

rycznych. Na podstawie bowiem starej tradycji pierwsza tablica kamienna miała zawierać przykazania dotyczące się obowiązków względem Boga, zaś druga tablica obejmowała przykazania odnoszące się do bliźniego. Jeśliby dekalog miał być wyryty na tablicach kamiennych w takiej formie, jaką ma obecnie w Exodus, to wtedy nie byłoby symetrii w rozmieszczeniu poszczególnych liter na obu tablicach.

Tablica bowiem pierwsza miała by aż 146 liter, podczas gdy tablica druga tylko 26.

Dekalogu w formie krótkiej domaga się zwłaszcza porównanie dekalogu w Ex 20, 2-17 z dekalogiem w Deut 5, 6-22. Pewne rozbieżności przy zasadniczej tożsamości najłatwiej mogą być wyjaśnione, iż źródłem obu tych dekalogów nieco różniących się od siebie był jakiś wspólny pierwotny krótszy dekalog. Gdyby bowiem ów pierwotny dekalog miał formę jednego z dekalogów zawartych w Pięcioksięgu, to nie ośmieliliby się nikt zmieniać owego dekalogu nawet w jego treści nieistotnej, tym więcej, że dekalog ów pierwotny musiał być często odczytywany ludowi z tablic kamiennych, a jako taki był nietykalną świętością Izraela. Wszelkie zmiany w nim dokonywane spotykały się na pewno z żywą reakcją, której by ślady ujawniły się w księgach biblijnych czy też w tradycji. Exodus tedy i Deuteronomium włączając w swą treść dekalog wypisany na tablicach kamiennych nie zmieniały jego treści, nie zmieniałyby też i motywacji tej treści, gdyby takowe znajdowały się w dekalogu wypisanym na kamiennych tablicach. Księgi te jedynie mogły dać krótki komentarz do przepisów wyrytych na kamiennych tablicach. Komentarz taki byłby zresztą w duchu literatury biblijnej, która jak już wspomnieliśmy wyżej była komentarzem w większej części obu kamiennych tablic.

Choć powyższe rozumowanie jest jasne i nie nasuwa większych trudności, to jednak trudną jest rzeczą konkretne przedstawienie tekstu owego pierwotnego dekalogu. Przeróżne są wyniki przedsięwziętych prób rekonstrukcji owego tekstu.

R. Kittel ⁹⁾ oraz W. Nowack ¹⁰⁾ tak sobie ujmują brzmienie pierwotnego dekalogu:

⁹⁾ Dz. cyt. 552.

¹⁰⁾ Beich. 33 zur ZAW., Giessen 1917, 383.

1. Ja jestem Jahwe, Bogiem twoim, nie powinienes mieć obok mnie żadnych innych bogów.

2. Nie czyn sobie żadnego obrazu Boga.

3. Nie miej na ustach imienia Bożego przy rzeczach błahych¹¹⁾.

4. Pamiętaj o święceniu szabatu.

5. Czcij ojca i matkę.

6. Nie zabijaj.

7. Nie cudzołóż.

8. Nie kradnij.

9. Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu twemu.

10. Nie pożądaj domu bliźniego twego.

Podobnie rekonstruuje pierwotny dekalog A. Lods: ¹²⁾.

Jam jest Jahwe Bóg twój.

1. Nie będziesz miał innego boga przede mną.

2. Nie uczynisz sobie obrazu rzeźbionego.

3. Nie będziesz wymawiał imienia Jahwy do rzeczy grzesznych.

4. Pamiętaj o dniu szabatu aby go uświęcić.

5. Czcij ojca i matkę twoją.

6. Nie zabijaj.

7. Nie popełniaj cudzołóstwa.

8. Nie kradnij.

9. Nie będziesz składał fałszywego świadectwa naprzeciw bliźniego twego.

10. Nie będziesz pożądał domu (tj. własności) twego bliźniego.

Najprawdopodobniej pierwotny dekalog miał taką formę, jaką ma w katechizmie, co zresztą przyznaje F. Feldman ¹³⁾ a ostatnio A. Bentzen ¹⁴⁾. Jeśli idzie o urzędowy katechizm kardynała Gasparri'ego ¹⁵⁾, to tym się różni odeń dekalog pierwotny, iż przykazanie zabraniające oddawania czci cudzym bogom zakazywało też sporządzania wszelkiego wyobrażania bóstwa i oddawania mu czci. Przykazanie zaś trzecie nakazywało święcić dzień szabatni, a nie dzień święty. Brzmiał tedy ów dekalog pierwotny następująco:

Jam jest Jahwe Bóg twój:

1. Nie będziesz miał bogów cudzych przede mną i nie uczynisz posągu ani jakiegos obrazu.

2. Nie będziesz wymawiał imienia Jahwy bez uszanowania.

3. Pamiętaj o dniu szabatu aby go uświęcać.

¹¹⁾ W. Nowack, Dz cyt. ma „Nie będziesz nadużywał imienia Bożego“.

¹²⁾ Histoire de la littérature hébraïque et juive, Paris 1950, 338.

¹³⁾ Das Alter des Dekalogs, Bonner Zeitschr. für Th. und Seels. (1924) 218.

¹⁴⁾ Introduction to the Old Testament, Copenhaga 1948, t II, 52.

¹⁵⁾ Catechismus catholicus, Romae, 1930, 19 nn. por. tł. pol. Ks. Jana Korzonkiewicza, Warszawa 1941, 72, n.

4. Czcij ojca i matkę swoją.
5. Nie zabijaj.
6. Nie cudzołóż.
7. Nie kradnij.
8. Nie dawaj fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu twemu.
9. Nie pożądaj żony bliźniego twego.
10. Nie pożądaj domu (własności) bliźniego twego.

Jak się okazuje z przytoczonych wyżej prób zrekonstruowania tekstu pierwotnego dekalogu, to rozbieżności występują głównie przy odtworzeniu tylko niektórych przykazań.

Pierwsza taka rozbieżność zachodzi przy przykazaniu zakazującym plastycznego wyobrażenia sobie Jahwy.

A. Lods¹⁶⁾ a przed nim P. Karge¹⁷⁾ oraz A. Gambert¹⁸⁾ idąc za lekcją, jaka jest w masoreckim tekście Deut 5, 8, uważali mylnie, iż początkowo dekalog miał zakazywać jedynie rzeźb. Później jednak zacieśniono ten zakaz także do wszelkich innych wyobrażeń Jahwy nadając mu taki charakter, jaki ma on obecnie w Exod 20, 5: „*Niż uczynisz sobie posągu ani jakiegokolwiek obrazu*“.

Takie ujęcie tego pierwotnego zakazu wydaje nam się jednak błędnym, gdyż w LXX ma ów zakaz w obu recenzjach dekalogu taką samą lekcję, jaką mamy w masoreckim Ex 20, 5, dlatego słusznie należy przyjąć lekcję w masoreckim Deuteronomium za lekcję zepsutą. Przepisowacz mianowicie opuścił małą literę *waw* w tym zakazie, co spowodowało zamianę ogólnego pierwotnego zakazu w szczegółowy zakaz. Zresztą tradycja izraelska też wyraźnie wskazuje na to, że oryginalną lekcją w naszym wypadku był zakaz sporządzania wszelkich podobizn Jahwy, gdyż opowiada ona, iż zaraz po ogłoszeniu dekalogu złamali Izraelici przymierze przez ulanie złotego cielca. Jeśli tedy przymierze zostało złamane, to widocznie istniał już wtedy zakaz sporządzania nie tylko rzeźby, ale też wszelkich innych obrazów.

Druga rozbieżność w odtworzeniu pierwotnego tekstu dekalogu istnieje przy zakazie grzesznego pożądania. Bardzo wielu uczonych utrzymuje, iż pierwotnie było tylko jedno przykazanie zabraniające

¹⁶⁾ Dz. cyt. 338.

¹⁷⁾ Geschichte des Bundesgedankens im A. T. (A A. II, 1-4 Münster i. W. 1910), 385.

¹⁸⁾ Le décaloque, art. w Revue de Théologie et de Philosophie, Nouv. Série 14 (1926) 198.

grzesznego pożądanego w ogóle¹⁹⁾, względnie jedynie cudzej własności²⁰⁾ wyrażonej przez rzeczownik mający wówczas znaczenie ogólnikowe „*baïth*“.

To ogólnikowe wyrażenie poczęto powoli konkretyzować przez wyliczanie różnych przedmiotów wchodzących w zakres abstrakcyjnego pojęcia własności, jak żony, niewolnicy, niewolnika, woła i osła. W pewnym momencie czasu — przypuszcza Heinisch²¹⁾, ktoś nieznany zrozumiał wyraz „*baïth*“ mający dotąd znaczenie ogólne w znaczeniu szczegółowym, w znaczeniu budynku. To błędne zrozumienie stało się powodem, że żonę umieszczano przed domem chcąc przez to podkreślić pierwszeństwo kobiety przed budynkiem.

To tłumaczenie nie wyjaśnia nam jednak, dlaczego to przykazanie jest wyrażone w Ex 20, 17 podwójnym terminem „nie pożąday“. A ponadto opiera się na samym tylko przypuszczeniu, toteż raczej prawdopodobniejsze jest tłumaczenie inne, poparte także powagą różnych tekstów. Wydaje się nam mianowicie, iż w pierwotnym dekalogu były dwa przykazania zakazujące pożądanego. Jedno z nich brzmiało: (*lô' shit'awwe*) „nie pożąday żony bliźniego twego“, oraz drugie „nie pożąday (*lô' thachmod*) majątności bliźniego twego“. Później te dwa różne terminy zidentyfikowano: *tithawwe* zastąpiono przez *thachmod*. To zidentyfikowanie dało powód do błędu zwanego haplografią. Kopista napisawszy pierwszy raz *lô' thachmod* zamiast pisać *'eszeth re'ekha* napisał *bêth re'ekha*. Zauważywszy teraz iż opuścił *'eszeth re'ekha*, by nie zniszczyć zapisanego materiału, napisał jeszcze raz *lô' thachmod 'eszeth re'ekha* i dodał inne przedmioty skonkretyzowanej cudzej własności. Nie umieścił już pola, gdyż to by nie harmonizowało teraz z dawnym symetrycznym wyliczaniem cudzej własności: dom, pole; niewolnik i niewolnica; wół i osioł. Za taką rekonstrukcją brzmienia ostatnich dwóch przykazań pierwotnego dekalogu przemawiają kryteria zewnętrzne jak i wewnętrzne.

Jeśli chodzi o pierwszego rodzaju kryteria, to taką lekcję różniącą dwa przykazania pożądanego ma nie tylko dekalog zreferowany przez masoreckie Deut 5, 17, ale też taką lekcję mają dekalog w Exodus i Deuteronomium w LXX, u Symmachusa i Teodocjana. Także cenny hebrajski tekst dekalogu papirusu Nash —

¹⁹⁾ Art. cyt. 198.

²⁰⁾ W. Nowack art. cyt. 383; R. Kittel, dz. cyt. 552; A. Lods, dz. cyt. 338.

²¹⁾ Das Buch Exodus 157.

pochodzący według Allbright'a ²²⁾ z pierwszego wieku przed Chr., zaś według Bentzen'a ²³⁾ z pierwszego wieku po Chr., — chociaż w innych przykazaniach ma lekcję Exodus, to w dwóch ostatnich ma lekcję według Deuteronomium.

Również i kryteria wewnętrzne przemawiają za przyjęciem dwóch zakazów grzesznego pożądania, gdyż wtedy będzie paralelizm w przykazaniach, który zapewne był w pierwotnym dekalogu. Przykazaniu cudzołóstwa odpowiada zakaz pożądania cudzej żony, przykazaniu zaś kradzieży zakaz pożądania cudzej własności.

W rekonstrukcji innych przykazań pierwotnego dekalogu uczeni są zgodni. I tak, jeśli idzie o odtworzenie pierwszego terminu przykazania o szabacie, a mianowicie, czy brzmiał on *zâkhôr* tj. pamiętaj (Ex 20, 8), czy też *szâmôr* tj. zachowaj, (Deut 5, 12) to powszechnie przyjmują formę *zâkhôr* jako pierwotną, gdyż wydaje się, iż forma *szâmôr* została wprowadzona przez późniejszych rygorystów, którym się zdawało, że dawniejsza forma może być powodem dyspensowania się od szabatu ²⁴⁾.

Również wszyscy uczeni są zgodni, iż pierwotny dekalog zakazywał składać przeciw bliźniemu 'ed *szequer* świadectwa fałszywego (por. Ex 20, 16). Wyraz bowiem 'ed *szâw*' znajdujący się w Deut 5, 18 jest pochodzenia późniejszego. Dowodzi tego Peters ²⁵⁾ z faktu, iż 'éd łączy się w Biblii zwyczajnie z wyrazem „*szequer*“. Owego zaś wyrazu *szâw*' użył kopista w dekalogu w Deuteronomium mechanicznie pod wpływem napisania już tego wyrazu przy przykazaniu zakazującym użycia imienia Jahwy nadaremno.

A zatem przy pomocy krytyki tekstu można dojść do uzasadnienia naukowego prawdopodobieństwa, iż pierwotny dekalog pokrywał się z naszym dekalogiem katechizmowym.

Przy pomocy zaś krytyki literackiej można wyjaśnić różne dodatki częściowo wspólne, częściowo zaś różne w obu recenzjach dekalogu.

Dodatki wspólne mają wiele kolorytu deuteronomistycznego. Dość by tu wspomnieć takie wyrażenia, jak „w twoich bramach“ zamiast „w swoich miastach“; „Dom niewoli“ zamiast Egipt. Wyra-

²²⁾ Por. The Biblical Archeologist, Baltimore 1948, 55.

²³⁾ Dz. cyt. II, 52.

²⁴⁾ P. Karge, Dz. cyt. 184.

²⁵⁾ Die älteste Abschrift der zehn Gebote: Der Papyrus Nash, München 1905, 35.

zenia te są częste w Deuteronomium, rzadziej zaś przychodzą w innych częściach Pięcioksięgu. Z tego samego środowiska deuteronomistycznego, które gdzieś za króla Ezechiasza nadało prawdopodobnie dzisiejszy wygląd tradycji mojżeszowej zredagowanej w Deuteronomium, pochodzi wspólne obu dekalogom umotywowanie miłością Boga przykazania oddawania czci jedynie Jahwie. Wzywanie do miłowania Jahwy, toć przecież centralna idea ostatniej księgi Pięcioksięgu, podczas gdy inne księgi wzywają raczej do bojaźni bożej. Od redaktora Deuteronomium pochodzi też umotywowanie nakazu czci rodziców z zapewnieniem długiego życia na ziemi, danej Izraelitom przez Jahwę (por. Deuter. 6, 20 — 25; 8, 11 — 20).

Od redaktora Deuteronomium pochodzą tym więcej wszystkie dodatki właściwe tylko dekalogowi włączonemu w ramy tejże księgi. Filantropijne umotywowanie szabatniego odpoczynku od prac, który ma w równej mierze objąć Izraelitów, jak i niewolników, oraz także i robocze zwierzęta, wołu i osła, nadzwyczaj harmonizuje z filantropijnym duchem całego Deuteronomium, które tak troskliwie zajmowało się wszelką nędzą (zob. 14, 28; 15, 11; — 18; 16, 11; 17, 6; 20, 1 — 20; 23, 15; 24, 17).

Zaś teologiczna motywacja w Ex. 20, 8 — 11 przykazania szabatnu przykładem szabatnu bożego po dokonaniu dzieł stworzenia może pochodzić ze środowiska kapłańskiego, które gdzieś w czasie niewoli babilońskiej zredagowało zarówno historyczne, jak i prawnicze tradycje mojżeszowe, szczególnie te, które dotyczyły kultu. W motywacji bowiem tego przykazania mamy analogiczny charakter teologiczny, jaki się ujawnia w Gen. 2, 3, które to miejsce według powszechnej opinii krytyków należy do najpóźniejszej warstwy Pięcioksięgu, zredagowanej przez tzw. środowisko kapłańskie²⁶⁾.

Tak tedy dekalog był ogłoszony przez Jahwę w formie mniej więcej takiej, jaką ma w naszych katechizmach, a dodatki znajdujące się w obu recenzjach dekalogu mojżeszowego Pięcioksięgu pochodzą prawdopodobnie od redaktorów mojżeszowej tradycji²⁷⁾.

II

Nie tylko jest rozbieżność w rekonstrukcji pierwotnego tekstu dekalogu, ale również w podzieleniu go na poszczególne przykazania.

²⁶⁾ R. de Vaux, *La Genèse*, Paris 1951, 39.

²⁷⁾ Nie ma powodu, by pójść za szkołą Wellhausena i przydzielić dekalog w Exodusie „P“ a w Deuteron. „D“. Por. Mowinckel, *Le décalogue*, Strasbourg 1927.

Pismo św., podając tekst dekalogu, zaznacza jedynie iż mieści się w tym tekście 10 przykazań, ale nie podaje dokładnych wskazówek, jak należy podzielić biblijny tekst dekalogu, aby otrzymać z niego 10 wyłączających się oddzielnych przykazań. Toteż od najdawniejszych czasów aż po dzień dzisiejszy panuje w tym względzie rozbieżność. Mamy trzy główne sposoby wydzielenia 10 przykazań z biblijnych tekstów dekalogu.

Jeden podział tzw. żydowsko-hellenistyczny, gdyż do najstarszych jego zwolenników należą dwaj Żydzi-helleniści, Filon aleksandryjski²⁸⁾ i Józef Flawiusz²⁹⁾. Za tym podziałem opowiedzieli się niektórzy pisarze kościelni, jak św. Teofil antiocheński³⁰⁾, Tertulian³¹⁾ oraz prawdopodobnie³²⁾ Orygenes. Za Orygenesem poszło wielu ojców Kościoła wschodniego, jak św. Grzegorz z Nazjanzu³³⁾ św. Cyryl aleksandryjski³⁴⁾ a z zachodnich św. Ambroży³⁵⁾ i prawdopodobnie św. Hieronim³⁶⁾. Tego podziału trzyma się dotąd grecki Kościół prawosławny, w czasach zaś reformacji opowiedzieli się za tym podziałem również i kalwini i anglikanie po zerwaniu z Kościołem.

Drugi podział dekalogu zowie się pospolicie palestyńskim, gdyż jak świadczy Targum³⁷⁾ czy też Talmud jerozolimski, był on przyjętym głównie przez Żydów palestyńskich. Od wieków średnich podział ów dzięki opowiedzeniu się za nim słynnego Mojżesza Majmonidesa począł się przyjmować u wszystkich Żydów, i dziś jest on jedynym podziałem całej ortodoksji żydowskiej³⁸⁾.

Trzecia wreszcie klasyfikacja dekalogu zowie się augustiańską, nie jakoby św. Augustyn był jej twórcą, ale jedynie dlatego, że św. Augustyn w specjalnym traktacie na ten temat uznał ów podział za najśluszniejszy³⁹⁾. Nie jest pewnym, kto pierwszy trzymał

²⁸⁾ Philonis Opera, ed. Cohn, vol. 4, De decalogo 65.

²⁹⁾ Flavii Jos. opera, ed Niese, vol. I. Antiquit. iud. lib. 3, c. 5, n. 5.

³⁰⁾ Ad Autolyicum 1, 2, n. 35 P. G. 6, 1108.

³¹⁾ Adv. Judaeos c. 2, P. L. 2, 599.

³²⁾ In Ex. homilia, 8, 2, P. G. 12, 35.

³³⁾ P. G. 37, 476.

³⁴⁾ Contra Julianum, 1, 5. P. G. 76, 735.

³⁵⁾ In Ps. 51, n. 33 P. L. 16, 1180.

³⁶⁾ P. L. 25, 908.

³⁷⁾ Zob. P. Kahle, Masoreten des Westens, Stuttgart 1930, II, 58 n.

³⁸⁾ Zob. B. Jacob, The Decalogue, art. w Jew. Quart. Rev. 14 (1933) 148.

³⁹⁾ Quaestiones in Ex. 71 (Corpus. Scr. Lat. 23), 135.

się tej klasyfikacji, ale to nie ulega wątpliwości, że przyjmował ją Klemens aleksandryjski⁴⁰). W Kościele zachodnim dzięki powadze Doktora z Hippony przyjął się powszechnie ów podział, zatrzymali go też luteranie po zerwaniu z Kościołem.

Odrębności tych trzech różnych podziałów dekalogu na poszczególne przykazania unaocznia nam najlepiej następujące zestawienie:

Podział palestyński	Podział helleński	Podz. augustiański
I. Jam jest Jahwe Bóg twój (Ex. 20, 3).	Nie będziesz miał bogów cudzych oprócz mnie (Ex 20, 3).	Nie będziesz miał bogów cudzych oprócz mnie. Nie uczynisz sobie posągu, ani jakiegokolwiek obrazu... (Ex. 20, 3-6).
II. Nie będziesz miał bogów cudzych oprócz mnie. Nie uczynisz sobie posągu, ani jakiegokolwiek obrazu (3-6).	Nie uczynisz sobie posągu (7). ani jakiegokolwiek obrazu... (4-6).	Nie będziesz wzywał imienia Jahwy nadaremno...
III. Nie będziesz wymawiał imienia Jahwy nadaremno... (7).	Nie będziesz wymawiał imienia Jahwy nadaremno.	Pamiętaj o dniu szabatnim, aby go uświęcić... (8-11).
IV. Pamiętaj o dniu szabatnim, aby go uświęcić... (8-11).	Pamiętaj o dniu szabatnim, aby go uświęcić... (8-11).	Czczij ojca i matkę swoją... (12).
V. Czczij ojca i matkę swoją... (12).	Czczij ojca i matkę swoją... (12).	Nie zabijaj (13).
VI. Nie zabijaj. (13).	Nie zabijaj (13).	Nie cudzołóż (14).
VII. Nie cudzołóż (14).	Nie cudzołóż (14).	Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu twemu (16).
VIII. Nie kradnij (15).	Nie kradnij (15).	Nie pożądaj żony bliźniego (17a).
IX. Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniego twego (16).	Nie mów fałszywego świadectwa przeciw bliźniego twego (16).	Nie pożądaj domu bliźniego twego... (17b).
X. Nie pożądaj domu bliźniego twego, ani nie pożądaj żony bliźniego twego...	Nie pożądaj domu bliźniego twego, ani nie pożądaj żony bliźniego twego... (17).	

Najsłuszniejszy wydaje się być podział augustiański. Podział palestyński bezpodstawnie za pierwsze przykazanie uważa słowa: „Jam jest Jahwe Bóg twój“, gdyż słowa te tworzą tylko wstęp do dekalogu.

⁴⁰) Strom. 6, 16 (Corp. Scr. Ber.) 2, 56.

Podział aleksandryjski zaś niesłusznie rozdzielił zakaz oddawania czci cudzym bogom od zakazu sporządzania obrazów Jahwy. W starożytności było to jedno przykazanie, jak to wreszcie za jedno przykazanie uważali Żydzi palestyńscy. Kult bowiem jednego nadziemskiego, duchowego Boga, nie mógł się wówczas utrzymać bez równoczesnego zakazu przedstawiania sobie tego Boga, gdyż w starożytności utożsamiano zwyczajnie obraz z samym bóstwem, jakie ów obraz przedstawiał. Zakaz tedy czci obrazów miał być zewnętrznym wyrazem wiary w Jahwę jako jednego Boga.

Oba na koniec podziały, tak aleksandryjski, jak palestyński, niesłusznie, jak widzieliśmy wyżej, opowiadają się za błędną krytycznie masorecką lekcją w Ex. 20, 17, uznają jedno tylko przykazanie, zakazujące grzesznego pożądania. Żona w dekalogu pierwotnym traktowana jest jako osoba związana ze swym mężem węzłem małżeńskim, nie zaś jako rzecz, jako część jego majątku. Dwa różne gatunkowo przedmioty domagają się zdaniem św. Tomasza z Akwinu ⁴¹⁾ dwóch zakazów, które by położyły tamę dwom pożądliwościom specyficznie różnym: pożądliwości ciała i pożądliwości oczu.

Tak tedy nie tylko z racji biblijnych ale też ściśle rozumowych należy przyjąć za racjonalniejszy podział dekalogu augustiański.

III

Po ustaleniu przykazań dekalogu należy kilka słów przynajmniej poświęcić ich kolejności. I tu bowiem nie ma zgody i to w samym obecnie istniejącym tekście biblijnym. Przypuszczalnie Żydzi do czasu istnienia w świątyni tablic kamiennych wyliczali przykazania w takim porządku, w jakim były wypisane na kamiennych tablicach. Po zaginięciu arki przymierza razem z tablicami dekalogu zatarła się powoli pamięć prawidłowego ich wyliczania. Kiedy to nastąpiło, trudno ustalić. W każdym razie błędnie utrzymuje np. L. Heibluth ⁴²⁾, że nastąpiło to po zburzeniu drugiej świątyni, gdyż tłumacze LXX podają przykazania w innym porządku, niż je mamy w TM. Ponadto zmiany te występują w różnych odpisach tekstu hebrajskiego, jakim jest Pięcioksiąg Samarytański, czy papyrus Nash, oraz w różnych tłumaczeniach na języki późniejsze, jak Wulgata, czy też w cytatach dekalogu przez hagiografów Nowego Test.

⁴¹⁾ Sum. Theol. II, II ae, q. 100, art. 4.

⁴²⁾ Über ursprüngliche Einteilung des Dekalogs. Altona 1873, 3.

Na podstawie owych różnych świadków pierwotnego tekstu dekalogu zbierzemy owe zmiany w kolejnym następstwie przykazań Bożych, to przedstawia się one następująco:

1. TM Ex i Sam Ex i Deut — IV, V, VI, VII, VIII, X, IX.
2. TM Deut — IV, V, VI, VII, VIII, IX, X.
3. LXX Ex — IV, VI, VII, V, VIII, IX, X.
4. LXX Deut — IV, VI, V, VII, VIII, IX, X.
5. Mt 19, 20 (gr) i Łk 18, 20 (Wulg). — V, VI, VII, VIII, IV.
6. Mk 10, 19 (Wulg); Łk 18, 20 (gr) — VI, V, VII, VIII, IV.
7. Rzym 13, 9 (Wulg) i Nash — VI, V, VII, VIII, IX.
8. Rzym 13, 9 (gr) — VI, V, VII, IX.
9. Mt 5, 21, 27 — V, VI.
10. Jak 2, 11 — VI, V.

Oprócz omówionych już wyżej rozbieżności czy ma być najpierw przykazanie X czy IX czy też odwrotnie IX czy X mamy jeszcze rozbieżności w wyliczaniu przykazań V oraz VI. Raz mamy kolejność VI, V, kiedy indziej znów odwrotnie: V, VI. Ze względu na to, że w tekście M. oraz Sam. mamy V, VI, dlatego z powodu większej powagi, jaką się cieszą teksty oryginalne od tłumaczeń, należy opowiedzieć się za tą kolejnością. Wyliczanie IV przykazania po VIII jako występujące tylko w niektórych miejscach N. Test., a jako nieznanne w St. Test., nie może być brane pod uwagę.

Św. Tomasz ⁴³⁾ wykazuje, iż powszechnie przyjęty porządek przykazań odpowiada znakomicie zdrowemu rozsądkowi. Celem bowiem człowieka jest poznanie Boga i obowiązków względem Niego, a potem dopiero obowiązków względem bliźniego, jak zadaniem każdego żołnierza jest najpierw poznać swego wodza, a później dopiero innych żołnierzy. Człowiek zaś wtedy poznaje należycie swego Boga, gdy przez wiarę zna Go za jedyną i najwyższą Istotę, która wymaga oddawania Jej czci i wiernej służby. Stąd mamy w dekalogu zakaz czci cudzych bóstw, wzywania nadaremno imienia Jahwy, nakaz oddawania Bogu siódmego dnia w tygodniu. Jest tu stopniowanie od ważniejszych przykazań do mniej ważnych. Takie też samo stopniowanie istnieje przy przykazaniach drugiej tablicy. Najpierw jest tu polecenie szanowania rodziców, później idą zakazy hierarchicznie ułożone. Na pierwszym miejscu idzie zakaz zabójstwa, później cudzołóstwa, kradzieży i pożądania, gdyż większy jest grzech popełniony

⁴³⁾ Sum. Theol. II, IIae, q. 100, art. 4.

uczynkiem, niż ustami czy sercem. To samo uhierarchizowanie widzimy w wyliczaniu grzechów czynnych. Najpierw idzie zabójstwo, gdyż odbiera bliźniemu życie, największe dobro, później następuje cudzołóstwo, gdyż odbiera bliźniemu wyłączone prawo do prawowitej żony, następnie mamy grzech kradzieży, gdyż chodzi tu stosunkowo o mniejsze dobro.

Konkludując tedy nasze rozważania na nasz temat, należy przyjąć jako bardzo prawdopodobne:

1. iż ów dekalog miał formę krótką i zwięzłą;
2. iż najprawdopodobniej poszczególne przykazania wypowiedziane ustami Przedwiecznego Prawodawcy z góry Synaj pokrywają się z podziałem tzw. augustiańskim;
3. iż porządek, w jakim objawił Jahwe te przykazania Izraelitom, pokrywa się z porządkiem używanym w Kościele katolickim.

Z powyższego dociekania możemy na koniec i to stwierdzić, jak Kościół otrzymawszy w spadku po starotestamentowej synagodze najcenniejszy jej skarb, jakim jest bezsprzecznie dekalog, strzegł tak pieczołowicie tego tekstu, podziału na przykazania, porządku tychże przykazań, iż one pokrywają się w zupełności, jak widzieliśmy, z naukowymi badaniami współczesnej zdrowej krytyki.

Tarnów

Ks. STANISŁAW ŁACH

BÓSTWA FENICJAN W ŚWIETLE NOWSZYCH ODKRYĆ

1.

Odkrycia dokonane na ziemiach starożytnego Wschodu pozwoliły nam poznać nie tylko charakter i życie jego mieszkańców, nie tylko ich dzieje i kulturę, ale one dostarczyły nam i materiału, dzięki któremu zapoznajemy się również z ich sposobem myślenia, z ich wyobraźnią, a przede wszystkim z ich religijnymi wyobrażeniami. Obok religii Babilonii, Asyrii, Egipcjan i Hetytów, nauka dzisiejsza jest w stanie odtworzyć także religijne wierzenia Syrii przedhellenistycznej, a mianowicie tej części, którą zwiemy Fenicją.

Fenicjan wspomina kilkakrotnie już epos Homera. Mówi o ich